

POLITICA ȘCOLARĂ A CURȚII DIN VIENA ȘI A GUVERNELOR MAGHIARE ÎN PERIOADA 1848-1883

Ioachim Lazăr

Revoluția de la 1848 deschisese și pentru învățământ o necesitate adâncă de reînnoire. Națiunea română trebuia emancipată nu numai din punct de vedere național, dar trebuia să scuture și lanțurile iobăgiei și pe cele ale ignoranței. Trebuie menționat că românii din Transilvania nu aveau nici o aristocrație bogată și cultă cum era cea maghiară, dar nu dispuneau nici de o burghezie puternică, cu tradiție în viața urbană, antrenată în industrie, comerț și finanțe cum era patriciatul săsesc. În această situație purtătorii de cuvânt ai națiunii române sunt oamenii cu carte, intelectualii, care se ridică deasupra masei compact țărănești, trăiesc în mijlocul său și sunt în directă legătură cu ea¹.

Elita intelectuală din Transilvania prerevoluționară are meritul de a fi pus în circulație, idei noi, avansate, distingându-se în comparație cu înaintașii lor, prin preocupări mai numeroase și mai variate în materie de educație².

Năzuințe culturale vechi, cărora le dăduseră glas, rând pe rând, Inochentie Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai, Dimitrie Eustatievici, George Barițiu și Simion Bărnuțiu, primesc în timpul și în anii care urmează revoluției o nouă expresie³. Datorită dascălilor eminenți de la Blaj și prin intermediul presei române din Brașov, revendicările românești sunt mai bine conturate și mai îndrăznețe. Acest lucru reiese cu claritate din articolul 13 al Rezoluției adoptată de Marea Adunare de la Blaj, din 3/15 mai, în care se cerea; înființarea de școli române în toate satele și orașele, gimnazii, institute tehnice și seminarii precum și o universitate dotată din casa statului, în proporțiunea poporului contribuând, cu dreptul deplin de a-și alege directorii și profesorii și de a sistematiza învățăturile după un plan școlastic și cu libertatea de a învăța⁴.

Elaborarea și includerea acestui punct în moțiunea revoluționară au fost determinate de situația în care se afla învățământul românesc în momentul declanșării revoluției și el constituia o preocupare a intelectualității românești din Transilvania. Rezolvarea cauzei școlare a națiunii lor intelectualii o văd printr-o masivă subvenționare din partea statului.

În acest scop delegații națiunii române revendică stăruitor la Viena ridicarea de școli de toate gradele pe spesele statului, înființarea unei Academii

1. Simion Retegan, *Satul românesc din Transilvania, cltor de școală (1850-1867)*, Cluj, 1994, p. 5.

2. *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, 1968, p. 101.

3. Simion Retegan, op. cit. p. 10.

4. Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)*, București, 1974, p. 109.

5. Simion Retegan, op. cit. p. 12.

române de drept căreia Avram Iancu îi donase prin testament întregul avut⁶. Revendicările de ordin școlar își găsesc loc în toate petițiile revoluționare și apoi în memoriile înaintate Curții din Viena cerându-se, pe de o parte, generalizarea învățământului primar românesc în toate localitățile locuite de români, înființarea de școli medii și tehnice în toate orașele, precum și a unei universități cu sediul la Blaj, iar pe de altă parte, susținerea întregului învățământ din visteria statului, în proporție cu impozitele plătite de populația românească, și totodată autonomia acestui învățământ, instituțiile școlare revendicându-și dreptul de a-și alege ele însele corpul didactic și directorii de școli.

Deosebit de activi pentru revendicări în domeniul învățământului se manifestă și elita intelectuală hunedoreană. Populația românească din scaunul Orăștiei, revendica în petiția sa, înființarea și susținerea de către stat a școlilor românești populare, o preparandie la Orăștie, burse pentru studenții de la universități străine⁷. George Barițiu, cerea și el, la începutul lui aprilie 1848, câte un gimnaziu pentru populația comitatului Hunedoara și a districtului Făgăraș⁸. Cererile românilor sunt respinse rând pe rând de către Curtea din Viena. Ministrul Leo Thun, declara că nu este de acord cu deschiderea de facultăți și universități pentru fiecare popor în parte și recomanda înființarea de școli elementare pe „spesele proprii ale poporului”⁹.

Revoluția din 1848 crease însă premisele unei vaste opere de reformare a învățământului din Imperiul habsburgic. Chiar dacă revoluția a fost înfrântă, Curtea din Viena a trebuit să accepte unele transformări și înnoiri. În aceste condiții revendicările privind școala trebuiau să fie luate, chiar și parțial, în considerare. Pregătirea și înfăptuirea reformelor urma să se facă la Viena, și nu în provincii pentru că în concepția legiuitorului ele trebuiau să satisfacă o anumită politică școlară a statului.

Aducerea, la 28 iulie 1849, a contelui Leo Thun în fruntea învățământului din imperiu, adept fervent al catolicismului, va întări rolul bisericii în stat. Cultele și învățământul sunt unificate într-un singur minister, sunt înființate catedre de religie în universități, inclusiv la Facultatea de filozofie¹⁰. La începutul anului 1850, principiile generale privind reorganizarea învățământului din monarhie, erau deja formulate, valabile cu mici modificări pentru toate provinciile. În 19 aprilie 1850, Wohlgemuth, guvernatorul militar și civil din Sibiu, le face cunoscute public prin ordonanța sa „În privința principiilor pentru organizarea învățământului în Transilvania”¹¹. Principiile au suplinit rolul unei legiuri școlare de bază în deceniul absolutismului. Ele tratau învățământul ca o chestiune comună a statului și a bisericii¹². Statul avea dreptul de „superinspecțiune” asupra tuturor instituțiilor școlare. În temeiul Principiilor, școli de orice grad, puteau fi ridicate și întreținute nu numai de către stat, ci și de biserică, de comunități, asociații sau persoane particulare (§2)¹². Dintre acestea numai școlile de stat erau „școli

6. Teodor Pavel, *Date privind legislația școlară din anii absolutismului în Transilvania (1849-1860)*, în *Lucrări științifice, Oradea, seria B*, 1970, p. 236.

7. Ibidem.

8. Vasile Netea, op. cit. p. 112.

9. Teodor Pavel, op. cit. p. 238.

10. Ibidem.

11. Ibidem.

12. *Foia legilor provinciale și a guberniului 1850*, 26 mai, p. 67.

publice", adică cu drept de a elibera diplome de absolvire, iar cele private numai de la caz la caz¹³. Statul își rezerva dreptul de a închide orice școală privată dacă se aprecia că activitatea ei este „periculoasă în privința politică sau morală”¹⁴. În acest fel învățământul elementar primea un caracter predominant religios, având scopul de a educa marea masă a poporului ca buni fii ai bisericii și supuși puterii politice, feriți de contagiunea ideilor revoluționare¹⁵.

„Principiile” marchează și unele tendințe de modernizare, învățământul fiind mult lărgit, ceea ce în teorie ar duce chiar la generalizarea lui. Conform paragrafului 1 statul va trebui, chiar „și cu sila a lucra într-acolo ca să asigureze fiecărui prunc atâta învățătură câtă se află în sfera școlii populare și elementare”¹⁶. Legiuirea crease teoretic premisele ridicării de noi gimnazii, licee și școli reale, dar fără a angaja bugetul de stat. Unul din principiile enunțate a fost cel referitor la organizarea învățământului în limba maternă. Dar acest principiu, pe cât de clar era formulat pentru învățământul elementar, pe atât era de nebulos pentru învățământul mediu și superior, deschizând largi porțițe pentru interpretarea forțată a lor în serviciul politicii de centralizare și germanizare (§ 7)¹⁷.

Trebuie menționat, în acest sens, faptul că Guvernul de la Viena a aprobat și înscris în buget, începând cu 1851, Academia juridică a sașilor de la Sibiu, dar nu și pe cea solicitată de români.

Legiuirea publicată la 19 aprilie 1850, a fost ulterior concretizată printr-o mulțime de ordonanțe, regulamente și instrucțiuni. În temeiul legiurii din 1850 cele două biserici românești trec la organizarea învățământului primar confesional. Conflictele și rivalitățile confesionale au constituit o serioasă piedică în obținerea unor rezultate bune, fiecare biserică dorind să-și aibă școala sa, pe care cu greu o putea întreține.

Episcopul Andrei Șaguna impunea prin circulara sa, din 24 aprilie 1852, ca acele parohii care n-ar fi în măsură să-și ridice școală proprie, să-i ceară sfatul, dar „să nu se întovărășească cu vreo obște de altă religie” și „dascălii să fie de religia noastră”¹⁸. Andrei Șaguna insistă că ortodocșii trebuiau să-și aibă școlile proprii, separate de cele ale uniților, romano-catolicilor sau protestanților. Episcopul Șaguna s-a opus înființării de școli mixte fiindu-i teamă că ortodocșii ar putea intra sub controlul exclusiv al celorlalte biserici, devenind instrumente ale prozelitismului¹⁹.

În circulara din 8 aprilie 1853 el comunica protopopilor și preoților dreptul de competență al dregătorilor politice în afacerile școlare. Acestora nu li se permitea amestecul în planul învățaturii și a întregii rânduiei din lăuntrul școalelor populare „fără a le fi iertat a se țarmuri pentru aceea la o nepăsare

13. Teodor Pavel, op. cit. p. 238.

14. Ibidem.

15. Ibidem.

16. Ibidem.

17. Ibidem, p. 239.

18. Vasile Netea, op. cit. p. 139.

19. Keith Hitchins, Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania, 1700-1868, Cluj-Napoca, 1987, p. 181.

pasivă în privința aceasta"²⁰. În același timp Șaguna lăuda zelul unor protopopi și preoți vrednici care au „înduplecat comunitățile bisericești la ridicarea, dotarea și susținerea de școli, înzestrare pe acestea cu învățători harnici, vizitară școlile, lămurire pe creștini să-și dea copii la școală, însuflețire pe creștini ca să fie cu râvnă întru purtarea dregătoriei lor sfinte”²¹.

Totodată Andrei Șaguna se opunea și înlocuirii școlilor subvenționate de biserică, cu un sistem de școli de stat, bănuind că acestea ar promova limba și cultura germană și o vor neglija pe cea română²². Controlul bisericii asupra școlii constituia o piedică în calea dezvoltării învățământului. Cu toate acestea în condițiile absolutismului care tindea să distrugă tot ce era specific național, sub haina confesionalismului au fost îmbrăcate majoritatea eforturilor de emancipare socială și națională a românilor²³.

În anii 1853-1854 între biserica ortodoxă română și Curtea din Viena se manifestă acut divergențele pentru supremație în domeniul învățământului românesc din Transilvania. Statul austriac nu-și putea permite înlăturarea oricărui control din partea sa asupra școlii în favoarea unei biserici necatolice cum era biserica națională a românilor transilvăneni. Pas cu pas Andrei Șaguna este constrâns să renunțe la unele din pretențiile sale. În anul 1855, Șaguna este obligat, printr-un decret imperial să renunțe la dispozițiile anterioare și să admită, printr-o nouă circulară posibilitatea unor copii de altă religie, de a frecventa școlile ortodoxe, iar acolo unde ortodocșii nu pot să-și susțină școală proprie „să se poată însoți cu cei de altă religie spre ridicarea unei școli”²⁴.

Ordonanța Ministerului Instrucțiunii, nr. 2761, din 11 mai 1857, adresată guvernului militar și civil din Transilvania, lasă să se întrevadă că tratează învățământul, în primul rând ca o chestiune de stat²⁵. Dar ordonanța aplicată la școlile românești greco-catolice nu este primită pentru cele ortodoxe. Afrontul deschis al episcopului Andrei Șaguna față de dispozițiile școlare ale ministrului Leo Thun determină noi acțiuni ale statului de reorganizare a învățământului popular românesc. La 13 octombrie 1857, Guvernatorul militar și civil ordona autorităților politice districtuale, cercuale și comunale să-și îndeplinească îndatoririle de îndrumare și control asupra învățământului românesc, muștrându-i pe cei ce au lăsat totul în grija ordinariatelor bisericești²⁶.

În anii 1857-1858 sunt sesizabile cele mai masive intervenții ale statului în învățământ, mai ales în urma raportului consilierului școlar Pavel Vasici despre starea școlilor. În 1857 se reglementează durata anului școlar, se instituie principiul obligativității frecventării școlii pentru copiii între 6-12 ani și se introduc pedepse bănești, până la 2 fl., pentru părinții care, după toate stăruințele preoților și juzilor contraveneau acestor măsuri²⁷. Se ordonă preturilor

20. Mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Sciere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui, Sibiu, 1909, p. 155.

21. Ibidem, p. 155-156.

22. Ibidem.

23. Teodor Pavel, op. cit. p. 241.

24. Vasile Netea, op. cit. p. 139.

25. Teodor Pavel, op. cit. p. 2.

26. Ibidem.

27. Simion Retegan, *Satul românesc din Transilvania ...* p. 17.

și clerului să stăruie pe toate căile pentru clădirea și înzestrarea școlilor, mergând până la folosirea forței împotriva comunităților nepăsătoare sau renitente²⁸. Un an mai târziu se introduce instituția inspectorilor școlari civili și se stăruie pentru crearea unor dotări materiale stabile din care să se asigure plata dascălilor, prin donarea unor terenuri din pământurile comunale, prin atribuirea unor ajutoare din casele sătești, prin acordarea unor sume de bani din averile bisericesti, sau prin stabilirea unor contribuții obligatorii asupra sătenilor²⁹.

Totuși prin rescriptul imperial din 23 februarie 1859 se recunoaște pentru biserica ortodoxă din Transilvania „dreptul de influență al organelor bisericesti gr. ort. asupra direcțiunii și inspecțiunii școalelor populare, chiar și la catolici”³⁰, dar statul își menține dreptul de numire al învățătorilor și directorilor locali de școală. Considerând autonomia bisericii sale știrbită, Șaguna nu-l acceptă, lăsând conflictul deschis. După reînființarea Mitropoliei ortodoxe, Andrei Șaguna a dat școlilor confesionale românești ortodoxe o organizare autonomă.

Învățământul greco-catolic, este supus după Concordatul din 1855, controlului inspectorului școlar catolic, inițiativele școlare având mai mult un caracter local. După ce Alexandru Sterca Șuluțiu ajunge mitropolit la Blaj, el intervine în repetate rânduri pe lângă ministrul Leo Thun pentru numirea unui consilier școlar propriu, pentru școlile greco-catolice, așa cum aveau, începând din 1855, ortodocșii³¹. În anul 1858, era elaborată „Instrucțiunea pentru preoții catolici în privința relațiunii lor către școlele populare”³². Conform acestei instrucțiuni preotul avea „oficiul de inspector, ... al școalelor catolice populare”³³. Preotul era obligat „să facă cunoscută tinerimea cu datinele bisericesti și să o învețe la rugăciuni și la alte exerciții religioase ... să împlinească rugăciunile prescise, ori să cânte cântările introduse”³⁴. Pentru aceasta preotul era dator „nu numai să stăruiască el după putință, ci să învețe și să constrângă pe învățători ca să-l ajute”³⁵. Ca inspector și antistist al școlii preotul era obligat a veghea ca:

a) Legile și ordinaciunile școlastice care există și care se vor emite, pe cât se vor ține de el să le execute și executarea lor pe cât se ține de respectivul personal școlastic să o controleze;

b) Va îngriji spre aceia ca învățătorii subordinați lui, nu numai să aibă o purtare morală religioasă, ci să-și și împlinească cu exactitate datorințele lor în școală;

c) Să asigure mergerea la școală, aplicând toate mijloacele de care dispune;

d) Să administreze în înțelegere cu ceilalți factori „Fondul local școlastic și averea fundațională”;

28. Ibidem.

29. Teodor Pavel, op. cit. p. 242; Simion Retegan, op. cit. p. 17.

30. Teodor Pavel, op. cit. p. 243.

31. Instrucțiune pentru preoții catolici în privința relațiunii lor către școlele populare din țările Ungaria, Croația și Sciaevonia, Voivodatul Serbic cu Banatul Temisianu și din Ardeal, Viena, 1858.

32. Ibidem.

33. Ibidem.

34. Ibidem.

35. Ibidem.

e) Să aplaneze controversele dintre învățători, între comunitate și învățători sau dintre învățători și părinți;

f) Să determine pe părinți și comunitatea întreagă ca să ia parte la trebile școlastice³⁶.

În continuare Instrucțiunea permitea preotului să urmărească procesul de învățământ, să facă observații în particular învățătorului sau, în caz că acesta era bolnav, îl înlocuia la clasă. Preotul făcea recensământul copiilor apți de școală, determina părinții să-și dea copii la școală, urmărirea frecventarea școlii de către elevi, propunând pedepsirea părinților care opreau pruncii de la școală. Conform Instrucțiunii, preotul era obligat să urmărească ca „anul școlastic să se înceapă și termine în mod solemn”³⁷. În același timp preotul era obligat „ca în toată purtarea sa și în toate lucrările sale să fie o școală de morală pentru învățători și școlari”³⁸.

Preotul era obligat să respecte și „să asculte de inspectorul școalelor din pretură, căruia e subordonat” și atunci când i se cere de către dregătorii civile „să le dea informațiuni cu conștiinciozitate și să le ajute cu promptitudine”³⁹. Această instrucțiune va sta la baza învățământului confesional greco-catolic până la promulgarea legii învățământului din anul 1868.

Liberalizarea vieții publice din Transilvania va avea multiple consecințe și asupra culturii și învățământului. Începând cu 1860, odată cu desființarea Ministerului Cultelor, până în anul 1868, se impune rolul preponderent al bisericii asupra școlii, situație pe care legea Eötvös o va schimba prin impunerea în partea estică a imperiului a unei predominări nete a statului. Schimbarea regimului politic coincide în Transilvania cu inversarea rolurilor bisericii și a statului în opera de educație, cu restaurarea în anul 1861, a controlului quasiabsolut al bisericii asupra învățământului⁴⁰. Școala, în general, școala sătească în special, redevine, ce fusese în trecut, un monopol al clerului, un apanaj al bisericii. Cu toate acestea, atât clericii cât și laicii acuză foarte grav dezinteresul, dacă nu chiar ostilitatea față de școala românească a organelor locale ale puterii de stat de după 1861, controlate, peste toate penetrările românilor, de către nobilimea mijlocie maghiară și birocrăția săsească⁴¹. Sunt și excepții, se înregistrează și demersuri ale unor foruri administrative, dar ele aparțin aproape în exclusivitate unor funcționari români.

Perioada liberală a creat un climat favorabil dezvoltării învățământului românesc. Elita intelectuală românească a desfășurat o activitate tenace și susținută pentru sporirea numărului școlilor, pentru ridicarea nivelului lor material și pedagogic. În anul 1865, numărul școlilor elementare românești se ridica la 1483, față de 742 în 1851, din care 710 erau ortodoxe și 773 greco-catolice⁴².

36. Ibidem, § 9.

37. Ibidem.

38. Ibidem, § 11.

39. Ibidem, § 13.

40. Simion Retegan, op. cit. p. 20.

41. Idem, *Politică și educație la românii din Transilvania în epoca liberalismului austriac (1860-1867)*, în *AIIC, XXX/1990-1991*, p. 75.

42. Vasile Netea, op. cit. p. 324-325.

Aceasta însemna o dublare a numărului de școli românești într-un deceniu și jumătate. Pe lângă un spor cantitativ se remarcă și o creștere calitativă, acum funcționând și 12 școli capitale, din care 6 erau ortodoxe și 6 greco-catolice. S-au făcut în această perioadă și demersuri pentru înființarea unor școli laice, aconfesionale, comune atât pentru ortodocși cât și pentru uniți. Aceste inițiative au fost stopate de către ierarhia bisericească. Împotriva lor se ridică Andrei Șaguna, care printr-o circulară, din 26 august 1862, le declara „ilegale și anormale” și interzicea comunităților și clerului ortodox să participe sau să încurajeze realizarea lor⁴³.

Cu toate succesele înregistrate pe linia învățământului sătesc, rapoartele celor doi inspectori școlari, arată adevărata stare a învățământului românesc. Cei doi consilieri, Pavel Vasici și Ioan Maior, asociază stagnarea învățământului pasivității clerului și văd în intervenția statului singura cale pentru eradicarea sa⁴⁴. Ei propun să se impună forurilor bisericești locale obligația strânsă de a stăruii pentru ridicarea de edificii școlare acolo unde ele lipseau, pentru refacerea celor vechi, pentru concentrarea forțelor a două sau mai multe comunități mici asupra unei instituții școlare comune⁴⁵.

De altfel, începând din anul 1864 se înregistrează o mișcare largă de cooperare și în problemele învățământului, în condițiile apropiierii forurilor superioare ale Transilvaniei, a guvernatorului Foliot de Crenneville, în primul rând, de elita intelectualității românești din Transilvania. Se iau o serie de măsuri binevoitoare la adresa națiunii române majoritare. Între aceste măsuri se înscriu, acordarea unei mici subvenții pentru preoțimea greco-catolică săracă, în valoare de 30.000 fl., instituirea în 1862-1863 a celor doi consilieri gubernali români, precum și intervenția energică a Guberniului în domeniul școlii rurale românești⁴⁶.

Rapoartele celor doi consilieri români determină Guberniul să ceară Ordinariatelor din Blaj, Sibiu, Gherla și Lugoj, la 7 mai 1864, să vegheze ca în satele în care existau școli elementare și remunerații dascălicești instituite în anii absolutismului, acestea să fie susținute cu tărie, să se întemeieze școli și lefi stabile pentru dascăli, unde acestea nu existau, să se vegheze riguros asupra frecvenței și, în sfârșit să se întocmească o evidență generală a tuturor școlilor existente⁴⁷. Asupra tuturor acestor probleme, dar în special punând accent pe frecvență și edificările școlare, Guberniul revine energic în 7 august 1864⁴⁸. Cerând de urgență răspunsurile Ordinariatelor, Guberniul trimite adrese și forurilor administrative, comitatense, scăunale, districtuale și orășenești pentru a-și da tot concursul la acțiunea generală de revitalizare a învățământului românesc⁴⁹.

Criticile la adresa bisericii stârnesc o reacție puternică din partea înaltei ierarhii bisericești. Sibiul interpretează concluziile lui Pavel Vasici „oribile și

43. Simion Retegan, *Satul românesc din Transilvania ...* p. 22.

44. *Ibidem*.

45. *Ibidem*.

46. *Idem*, *Politică și educație la românii din Transilvania...* p. 77.

47. *Ibidem*.

48. *Ibidem*.

49. *Ibidem*.

scandaloase". Andrei Șaguna, difuzează, la 10 mai 1865, o importantă circulară, în care, după ce rezuma principalele capete de acuzare la adresa clerului său, reia principalele măsuri poruncite de Guberniu, retușează liniile de ansamblu a școlii sătești ortodoxe din Transilvania, așa cum fusese ea zugrăvită de Vasici⁵⁰. El invoca realitățile economice ale timpului, gravele moșteniri iobăgești, precum și obstacolele politice, acuzatoare pentru Guberniu, care împiedicau dezvoltarea școlii românești, printre care amintește discriminarea bisericii ortodoxe, tergiversarea sancționării statutului său organic întocmit în 1864 și inexistența unei legi de organizare a comunelor.

În al doilea raport înaintat Guberniului, la 10 aprilie 1865, Ioan Maior, propunea înființarea unei preparandii la Blaj, ce se va deschide chiar în acest an⁵¹. El insista asupra instituirii acelor instrumente sau Fasiuni școlare cu valoare perpetuă în locul obișnuitelor contracte anuale dintre sate și învățători. El cere intervenția hotărâtă a autorităților administrative în vederea edificării localurilor școlare, pentru procurarea de loturi experimentale și, pentru supravegherea riguroasă a frecvenței elevilor.

Cu toate dificultățile existente, alerta forurilor administrative centrale și locale ca și circularele emise la Sibiu, Blaj, Gherla și Lugoj, produc o vizibilă înviorare a învățământului românesc. Învierea se datorește și sprijinului sau chiar inițiativei unor foruri locale. În sud-vestul Transilvaniei un sprijin deosebit l-au acordat învățământului comitele Francisc Nopcea⁵², pretorul V. Cerkavski din Baia de Criș⁵³, Nicolae și Alexandru de Crainic de la Dobra⁵⁴, sau judele cercual de la Totești, Fr. Iechim⁵⁵. Cancelaria aulică, alertată la rândul său de Guberniu, emitea, la 31 ianuarie 1866, un important circular, în cele trei limbi oficiale ale Statului, prin care cerea ca șefii unităților administrative să impună subalternilor ca împreună cu protopopii să obțină în fiecare localitate un teren pentru școală, pe care apoi comunitatea bisericească va ridica localul necesar, va organiza un lot pomicol și va institui prin protocoale sau acte de donații aprobate de Guberniu, o remunerație corespunzătoare și statornică pentru dascăli⁵⁶.

Numărul școlilor românești se va ridica la 1483, față de cele 1700 de sate locuite majoritar de români. Ele erau insuficiente cu atât mai mult în comitatul Hunedoarei, unde în anul 1869, la o populație de 188.991 locuitori și 359 localități, funcționau abia 139 de școli, ceea ce însemna o școală la 1431 locuitori, o școală la 223 de copii⁵⁷.

În ciuda numeroaselor dificultăți întâmpinate, în perioada cuprinsă între 1848-1867, se înregistrează un puternic avânt al școlii sătești din teritoriile

50. Ibidem.

51. Ibidem, p. 81; Vasile Popeangă, Preparandiile românești din Transilvania, în Ziridava, XII/1980, p. 529-588.

52. Simion Retegan, Politică și educație la românii din Transilvania... p. 26.

53. Nicolae Albu, Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867, București, 1971, p. 135.

54. Ibidem, p. 132.

55. Ibidem.

56. Simion Retegan, Satul românesc din Transilvania, ...p.26.

57. Ibidem.

românești ale imperiului. În acest interval de timp numărul total al școlilor sătești, ajunge să crească, în Transilvania, de la 691 în anii 1840-1841, la 742 în 1851, la 981 în 1858 și la 1483 în 1865⁵⁸. Trebuie precizat că măsurile luate de către Guberniu în anii 1865-1866, au fost insuficiente pentru soluționarea problemei învățământului sătesc românesc, totuși ele au dus la o schimbare calitativă a sa. Într-un moment când toate cuceririle politice ale liberalismului erau ca și pierdute, școala confesională, cu limba și spiritul său național ale cărei pâlpâiri neașteptate se observă până în cele mai izolate sate, apare tuturor, uniți și ortodocși, laici și clerici, pasiviști și activiști, ca un refugiu salvator. Fără înoirea școlii românești din ultimii ani ai regimului liberal, ea ar fi rezistat mult mai greu politicii de deznaționalizare promovate de guvernele maghiare după 1867.

Debutul școlar al statului dualist ungar s-a făcut prin legea XXXVIII a lui Iosif Eötvös din 1868 care stabilea cadrul juridic al evoluției învățământului românesc. Legea constituia și o mai gravă amenințare pentru școlile confesionale românești decât fusese absolutismul austriac. Articolul de lege XXXVIII/1868 intitulat „În cauza instrucțiunii publice din școlile populare”, a fost sancționată de către împărat în 5 decembrie, în zilele următoare fiind adoptată în casa reprezentărilor și a magnaților. Legea cuprindea 148 de articole referindu-se la „obligativitatea și libertatea instrucțiunii”, „sfera și înființarea institutelor pentru instrucțiunea populară”, „institutele pentru instrucțiunea populară înființate din partea confesiunilor”, „institutele înființate de persoane private și societăți”, „institutele comunale pentru instrucțiunea poporului”, „obiectele de învățământ”, „institutele pentru instrucțiunea populară înființate din partea statului”, „preparandile pentru învățătoare”, „jurisdicțiile școlilor populare”, „despre învățători”⁵⁹. Conform paragrafului 148 al legii, Ministerul de Culte și Instrucțiunea Publică trebuia „să raporteze parlamentului în fiecare an în problema instrucțiunii publice”⁶⁰.

Legea respecta dreptul bisericilor de a-și înființa și întreține instituțiile lor de învățământ, însă asupra lor statul își exercita controlul⁶¹. Se prevedea obligativitatea frecventării școlii pentru copii între 6-12 ani, obligația cursurilor de repetiție până la 15 ani, obligația satelor cu cel puțin 30 de copii lipsiți de o școală confesională, de a ridica și întreține o școală comună, impunea o pregătire de specialitate pentru învățători, stabilea condițiile pe care trebuiau să le îndeplinească edificiile școlare, prescria obiectele de studiu, fixa durata anului școlar, etc⁶².

Articolul de lege XXXVIII manifesta o oarecare îngăduință pentru naționalități, printre care și dreptul confesiunilor de a întemeia școli, dreptul fiecărui tânăr de a-și primi instrucțiunea în limba maternă.

Legea Instrucțiunii publice ascundea însă și o serie de capcane, care stârnesc temerile naționalităților nemaghiare. Pe lângă școlile confesionale,

58. Idem, Sate și școli românești din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1867-1875), Cluj-Napoca, 1995, p. 7.

59. Colecțiunea legilor din anul 1868, Buda, p. 192-230.

60. Ibidem.

61. Eugen Brote, Chestiunea română în Transilvania și Ungaria, București, 1895, p.98.

62. Simion Retegan, Sate și școli românești din Transilvania ...p.15.

legea prevedea înființarea a două noi categorii de instituții de învățământ; școlile de stat și școlile comunale. Școlile comunale erau întreținute de comunități, dar ele depindeau exclusiv de stat. Cele două categorii de școli cărora legea le acorda importante favoruri, de la care erau excluse școlile confesionale, vor avea ca limbă de predare limba maghiară, unele vor fi bilingve și numai o mică parte vor folosi limbile nemaghiare⁶³. În cazul în care o școală confesională, în decurs de 6 ani de la apariția legii, nu îndeplinea cerințele sale, după trei avertismente adresate din jumătate în jumătate de an „guvernul putea ordona înființarea școlii comune”⁶⁴. Aceste condiții, deși firești pentru funcționarea unei școli, fiind impusă îndeplinirea lor într-o perioadă atât de scurtă, făcea să planeze asupra școlii românești pericolul maghiarizării.

Ideea de stat unitar maghiar, consfințită prin tranzacția dualistă, nu putea fi pusă în aplicare fără maghiarizarea naționalităților. Și legea naționalităților (Nr. XLIV din 1868), calificată de contemporani și de istorici, drept o culme a ipocriziei, prevedea aparent posibilitatea păstrării limbii naționalităților. „Comunitățile bisericești, respectând drepturile legale ale superiorităților bisericești, pot să-și hotărască liber limba pentru redactarea matricolelor și pentru rezolvarea chestiunilor bisericești, și în limitele legii învățământului, limba de predare în școlile lor”⁶⁵. Deci această lege nu conținea absolut nici o garanție cu privire la respectarea drepturilor naționalităților de a-și folosi limba, ci acorda acest drept după puțină, depinzând întotdeauna de bunăvoința organelor puterii de stat”⁶⁶.

Prevederile legii învățământului din 1868 vor amenința în primul rând învățământul națiunilor nemaghiare, lipsite de mari fonduri colective, private de ajutorul statului, nevoite să apeleze numai la resursele proprii, ce erau incomparabil mai limitate decât cele ale națiunii maghiare dominante. Chiar unele voci autorizate ale maghiarilor făceau declarații menite să liniștească naționalitățile că nu e vorba de a le atinge drepturile. Francisc Deak, unul dintre stâlpii dualismului, în discursul din 23 ianuarie 1872, declara; „Fiecare naționalitate e îndreptățită a cere să i se ofere mijloacele și puțința de a-și instrui și crește copii săi. Dacă noi am voi să siluim naționalitățile ca să învețe ungurește pe copii lor, care nu știu deloc ori știu prea puțin limba maghiară, atunci am face imposibil progresul tinerimii, părinții și-ar risipi zadarnic banii și copii și-ar cheltui și ei timpul fără folos. În genere dacă voim să câștigăm de partea noastră naționalitățile, atunci să nu căutăm a face aceasta urmărind maghiarizarea lor cu orice preț – ci numai atunci le vom câștiga pentru, dacă ne vom sili ca raporturile ungurești să le fie dragi și plăcute”⁶⁷. Un moderat se dovedise și baronul Eötvös. Dar cei doi au părăsit guvernul, iar Coloman Tisza

63. Ibidem.

64. Colecțiunea legilor din anul 1868 ... §.15.

65. Ibidem; Vezi și articolul de lege XLIV din anul 1868, §.14; Eugen Brote, op.cit. p. 117-118.

66. I. Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 126; Gelu Neamțu, Nicolae Cordoș, *Politica guvernelor maghiare de deznăționalizare a românilor din Transilvania în perioada 1867-1918*, în *Apulum*, XXVII-XXX/1990-1993, p. 149.

67. Eugen Brote, op.cit. p. 66.

preluând puterea, în aplauzele șoviniștilor, inaugura era „stărpirii și zdrobirii naționalităților”⁶⁸.

Temerile naționalităților, și în special ale românilor aveau să fie confirmate în anii următori. Nu trecuseră nici cinci ani de la promulgarea legii învățământului și la 22 februarie 1873, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, emitea un ordin către autoritățile superioare ale confesionarilor prin care cerea:

Să aducă la cunoștința credincioșilor că guvernul nu intenționa transformarea școlilor confesionale în școli comunale, dar cere să întrunească toate condițiile cuprinse în legea din 1868.

Școlile să fie vizitate de organele bisericești și să ia măsurile necesare când nu corespund cerințele legii.

La sfârșitul anului școlar să înainteze Ministerului o situație cu toate comunele care nu sunt în stare să susțină școli din mijloacele lor proprii⁶⁹.

În fața somației consistoriile celor două confesiuni ale bisericii române, au adresat clerului din subordine noi circulare cerându-i să facă față tuturor prevederilor legii amintite. Consistoriul din Sibiu cerea trimiterea răspunsului până la 1 iulie 1873, dar majoritatea n-au răspuns, și datorită numărului mare de sate ce trebuiau inspectate într-un timp atât de scurt.

La 3 mai 1875, împăratul sancționa articolul de lege XXXII, privind pensionarea învățătorilor și educatorilor⁷⁰, care obliga comunitățile și pe învățători să contribuie la fondul de pensii.

Față de aceste legi care restrângeau din ce în ce mai mult dreptul naționalităților la învățământ în limba maternă au loc numeroase luări de poziție din partea românilor. La 24 iunie 1875, contele Trefort Agoston îi scria dezamăgit mitropolitului Vancea despre discursurile agitatorice rostite de studenții Ivan Gheorghe, Vasile Bian și David Avram la serbările naționale ținute la Blaj, în zilele de 14-15 mai. Mitropolitului i se ordona, respectos dar hotărât, să aducă la cunoștința directorilor de la gimnaziu, teologie și preparandie hotărârea sa că pe viitor erau strict interzise serbările, petrecerile, maialele sau orice întruniri publice, cu excepția acelor care în urma unor motivări întemeiate din partea lui, vor fi aprobate de minister printr-o autorizație specială⁷¹.

Guvernul maghiar își continuă politica de subminare a dreptului naționalităților la instrucție și educație fără nici o îngrădire legislativă. În anul 1876, o nouă lege școlară obliga inspectorii să controleze programele de învățământ, manualele școlare și materialul didactic, atât în școlile de stat și comunale, cât și în cele confesionale. Articolul de lege XXVIII „Despre autoritățile școlilor populare”, a fost sancționat de împărat, la 10 iunie 1876, și urma să intre în vigoare în același timp cu legea privind organizarea administrativă (a municipiilor). Conform prevederilor legii fiecare comitat forma un cerc de

68. Ibidem, p.71.

69. E. Hodoș, Cercetări, Probleme școlare confesionale, Sibiu, 1944, p. 79-83.

70. Legea de pensii pentru învățătorii populari din Ungaria, dinpreună cu ordinațiunile ministeriale publicate în urmă, Nassod (Năsăud), 1880.

71. D. Suciș, Date privind situația politică și confesional-școlară a românilor din Transilvania în prima decadă a dualismului, în AIIC, XXX/1990-1991, p. 108.

învățământ. Între membrii comitetului administrativ, pe lângă comitele suprem și vice comite se număra și un inspector regesc de școală cu sarcini deosebite pe linia învățământului.

Comitetul administrativ al municipiilor dispunea și urmărea îndeplinirea ordinelor Ministerului de Culte și Instrucțiune privind aplicarea legii școlare, a dispozițiilor inspectoratului școlar sau a deciziilor proprii. În temeiul paragrafului 30 al articolului VI al legii din 1876 comitetul avea grijă „ca în școlile populare să nu se folosească manuale didactice, care nu sunt aprobate nici de regim nici de autoritățile competente ale școlilor confesionale, sau sunt chiar interzise”⁷². În același timp comitetul urmărea frecventarea școlii de către copii, plățirea regulată a salariilor învățătorilor, ca edificiile școlare să fie corespunzătoare”⁷³. Totodată comitetul propunea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice școlile care nu corespundeau prevederilor legii și ce urmau a fi somate de trei ori la intervale de câte o jumătate de an, și propunea „ministrului înființarea unei școli comunale sau de stat” Comitetul administrativ putea ordona „cercetarea disciplinară în contra unui învățător de la școlile populare, de stat sau comunale”⁷⁴, dacă acesta era acuzat de neglijență, tratare dură cu elevii sau încălcarea dispozițiilor legii. Dacă acuzațiile se confirmau, învățătorul era supus la diferite pedepse, între care cele mai grave erau „pierderea dreptului la pensie și destituirea din post”⁷⁵.

Comitetul administrativ avea sarcina „confiscării cărților și mijloacelor de învățământ oprite de regim”⁷⁶. Folosirea unui manual sau mijloc de învățământ interzis, constituia o faptă deosebit de gravă și se pedepsea cu amendă de până la 300 fl., sau cu închisoare până la 3 luni, iar învățătorul își putea pierde postul”⁷⁷. În cazul unui învățător de la o școală confesională, comitetul se adresa ministerului care putea ordona prin autoritatea supremă bisericească „suspendarea învățătorului din oficiu și plata amenzii”⁷⁸. Legea din 1876 prevedea constituirea unei deputațiuni permanente, din care făceau parte și câte un reprezentant al confesiunilor, câte un învățător ales al confesiunilor din comitat și câte un învățător ales dintre cei ai școlilor de stat și comunale”⁷⁹. Deputațiunea permanentă își exprima opiniile și întocmea proiecte privind școlile populare din municipii.

Conform paragrafului 8 al legii, în fiecare comitat se înființa, pentru promovarea instrucției și educației poporului, câte o comisie școlară permanentă în care confesiunile erau reprezentate prin câte un membru numit sau ales de către respectiva autoritate bisericească sau școlară”⁸⁰. Comisiunea școlară permanentă printr-o bună funcționare, putea tempera zelul sau abuzurile unor

72. Școala Română, an.I, nr. 40/1 octombrie 1876, p. 313.

73. Ibidem, p.314.

74. Ibidem.

75. Ibidem.

76. Ibidem.

77. Ibidem.

78. Ibidem.

79. Ibidem, p. 315.

80. E. Hodoș, op.cit. p. 170.

inspectori școlari, care erau și președinți. Din această cauză autoritățile nu erau interesate în constituirea și funcționarea acestor comisii. Protopopul Ioan Papiu, de la Deva, scria că în comitatul Hunedoarei, comisiunea permanentă exista numai după nume⁸¹. Protopopul Devei relata autorității superioare bisericești, „că președintele comisiei, inspectorul regesc Réthy, i-a spus că „această comisie nici nu s-a constituit, din cauză că el nu-i vede necesitatea”⁸².

Legea acorda largi împuterniciri inspectorului regesc de școală, care era obligat în persoană, prin adjunctul sau împuternicirii săi să inspecteze cel puțin o dată pe an toate școlile populare din cerc, indiferent de natura lor, superioare sau inferioare, de stat, comunale sau confesionale, înființate de societăți sau privați, de stat, asemenea și toate azilele de copii și a avea grijă ca legea să se execute cu punctualitate”⁸³. Inspectorul controla planul de învățământ și manualele, supraveghea predarea numărului de ore prescris prin lege, etc.

Legea din 1876, prevedea înființarea senatelor școlare, alcătuite din cel puțin 5 membrii care știu scrie și citi, aleși pe 3 ani, cu dreptul de a fi realeși⁸⁴. La rândul său, senatul alegea pentru fiecare școală un curator care răspundea de avutul școlii, repararea edificiului, etc. Articolul de lege XXVIII/1876, abroga paragrafele 116-137 ale legii școlare din 1868, întărind dreptul de superinspecțiune ale statului maghiar asupra școlilor confesionale românești.

Peste numai un an, la 6 iunie 1877, Ministerul trimitea autorităților bisericești o listă cu 47 manuale și atlase intrerzise din care 14 erau românești, motivând că acesta „sunt cu totul contrare dreptului public și stării de fapt a Ungariei, adică propagă idei împotriva statului ungar”⁸⁵.

Gravitatea tendințelor subterane ale noii legislații școlare, începând de la 1868 se încadrează într-un plan vast privind deznaționalizarea. Pe urmele acestor legi înainta, fără zgomot, mecanismele unui aparat de stat, plin de zel, valul greu al dispozițiilor ministeriale care anulau practic concesiile liberale ale legilor. Dar cel mai serios atac împotriva școlilor românești a fost declanșat prin adoptarea proiectului de lege XVIII, privitor la instrucția în limba maghiară în institutele de învățământ pentru educațiunea poporului din 1879⁸⁶.

Conform acestei legi, în toate școlile pedagogice, în care limba de predare nu era cea maghiară, urma să se introducă un număr corespunzător de ore, încât fiecare absolvent să și-o poată însuși în vorbire și scriere (§ 1)⁸⁷. Potrivit legii, începând cu 30 iunie 1882, nimeni nu poate primi diploma de învățător și nu putea fi numit într-un astfel de post, dacă nu putea dovedi că și-a însușit limba maghiară „în așa măsură încât să fie în stare a o preda în școlile primare” (§ 2)⁸⁸. În baza paragrafului 3 al legii absolvenții institutelor pedagogice din

81. Ibidem, p. 171.

82. Ibidem.

83. Ibidem.

84. Școala Română, an I, nr. 41/8 octombrie v. 1876, p. 322.

85. E. Hodoș, op.cit. p. 110.

86. Eugen Brode, op.cit. p.202-205; Teodor V. Păcățian, Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară, vol. VI, Sibiu, 1910, p. 844-845; Mircea Păcurariu, Politica statului ungar față de populația românească din Transilvania în perioada dualismului, 1867-1918, Sibiu, 1986, p. 234-235.

87. Ibidem.

88. Ibidem.

1872-1881, erau obligați ca în decurs de 4 ani să învețe limba maghiară „în așa grad, încât să fie în stare a o predă în școlile primare”⁸⁹.

În comunele cu locuitori care nu știu ungurește începând cu anul 1883, vor fi numiți „învățători definitivi, ajutători sau provizori la școalele primare comunale confesionale, ori în alte școale primare publice, numai astfel de persoane care sunt capabile a predă limba maghiară”⁹⁰. Conform articolului 4 al legii „limba maghiară face parte din obiectele de studiu obligator în toate școlile primare publice”⁹¹. Legiuitorul este conștient că nu dispune de numărul necesar de învățători cunoscători ai limbii maghiare și acceptă o oarecare amânare a aplicabilității ei, stabilind că:

– În școlile în care limba de predare nu este maghiara, dar există un învățător capabil pentru a predă în această școală limba maghiară va trebui să fie predată ca obiect de studiu obligator, începând, încă „din anul următor după intrarea în vigoare a legii”⁹².

– Acolo unde nu se găsește un astfel de învățător „va fi numit un învățător calificat în limba maghiară”⁹³. Legea Trefort din 1879, preciza că se referă și la institutele de învățământ nemaghiare, care potrivit legii XXXVIII din 1868, paragrafele 16-22, reprezentau școli populare elementare și superioare, civile și preparandii”⁹⁴.

În cazul preparandiilor în care limba instrucțiunii nu era maghiara „examele anuale cât și cele de maturitate”, vor fi ținute în prezența inspectorului școlar sau a delegaților acestuia. Conform legii începând de la 30 iunie 1882, diplomele de calificare se eliberau „numai în cazul când candidatul examinat știa limba maghiară”⁹⁵. Limba maghiară trebuia să se predea în școlile primare cu un singur învățător în 2 1/2 ore pe săptămână”⁹⁶.

Împotriva legii se ridică mitropolii, Miron Romanul și Ioan Vancea, precum și deputații români din parlament. George Barițiu îmbărbăta clerul român la rezistență, scriindu-i lui Ion Micu Moldovan: „Vrăjmașii amenință. Mulți slabi de înger se vor spăria, deși azi a te descuraja este o crimă. Lupta trebuie să continue. Clerul trebuie să fie ajutat de națiunea întreagă”⁹⁷.

În circulara din 31 mai 1879, mitropolitul Vancea solicita date statistice despre învățătorii capabili să predea limba maghiară pentru a putea respecta paragraful 4 al legii. Mitropolitul era convins că numai dacă se va acționa în sensul prevăzut de lege se vor putea salva pe viitor școlile elementare confesionale române de pericolul desființării lor, în cazul că autoritățile de stat

89. Ibidem.

90. Ibidem.

91. Ibidem.

92. Ibidem.

93. Ibidem.

94. Ibidem.

95. Ibidem.

96. Gelu Neamțu, Nicolae Cordoș, op.cit. p. 460.

97. L. Ursuțiu, Cinci scrisori ale lui G. Barițiu în legătură cu proiectul de lege școlară din anul 1879, în ActaMN, III, 1986, p.523.

98. D. Suciuc, op.cit. p.115.

le-ar fi declarat necorespunzătoare din punctul de vedere al legii⁹⁹. La 17 iunie 1879, mitropolitul Vancea făcea cunoscută o adresă primită din partea Inspectoratului școlar de stat, care anunța hotărârea ministerului ca învățătorii români și germani din Transilvania să-și perfecționeze cunoștințele în limba maghiară, în cadrul cursurilor organizate în Institutele pedagogice din Cluj și Cristuru Secuiesc⁹⁹.

Se pare că legea nu a dat rezultatele scontate de guvernul maghiar, cu toate controalele inspectorilor școlari făcute în școlile confesionale românești, care se interesau în primul rând de progresul elevilor români la limba maghiară¹⁰⁰.

Ministrul Trefort va promova, în ședința parlamentului din 5 martie 1883, un nou proiect de lege privind instrucția în școlile medii. Legea prevedea ca și profesorii să învețe limba maghiară. Limba și literatura maghiară devenea obiect de studiu obligatoriu – în clasele VII și a VIII-a această materie se predă numai ungurește – și va figura ca materie de examinare la maturitate¹⁰¹. Diplomele de maturitate urmau să fie eliberate în maghiară, dar la cerere se putea alătura și o traducere în limba de predare a școlii sau în latină¹⁰². La examenul de maturitate asista și un delegat al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. În caz de nevoie un gimnaziu putea solicita sprijinul material al statului, dar acesta își rezerva drepturi de amestec și mai mari în procesul de învățământ¹⁰³. Legea menționa în chip expres că un gimnaziu „nu poate cere și primi sprijin în nici un caz subvențiuni sau sprijin material de la state străine, sau de la domnitorii sau guvernele lor”¹⁰⁴.

Această lege încălca autonomia Bisericii românești și făcea noi pași pe drumul maghiarizării forțate a românilor prin școală. Prin legile Trefort, din 1879 și 1883, s-a dat învățământului românesc două din cele mai grele lovituri, ele oferind guvernului maghiar posibilitatea unor largi și permanente imixțiuni în viața tuturor școlilor și-i ofereau posibilitatea aplicării unei politici de maghiarizare din ce în ce mai accentuată.

Tendențele de deznaționalizare și oprimare a românilor din Transilvania vor căpăta după 1890 aspecte tot mai dure. În ianuarie 1891 procesul de deznaționalizare va ajunge la culme prin legea cu privire la grădinițele de copii. Se comitea astfel un atentat la drepturile părinților, singurii în măsură a-și educa copiii de vârstă neșcolară în limba maternă.

Conceptul de națiune politică unitară maghiară a fost transformat într-unul cultural, vizând în primul rând o politică școlară care să ducă în scurt timp la transformarea învățământului românesc suportat financiar de către români, conștienți în permanență de pericolul ce plana asupra acestui sector de importanță majoră în viața comunității lor¹⁰⁵.

99. Ibidem.

100. Gelu Neamțu, Nicolae Cordoș, op.cit. p. 461.

101. Mircea Păcurariu, op.cit. p. 142.

102. Ibidem.

103. Ibidem.

104. Ibidem, p. 143.

105. Liviu Maior, Politica școlară a guvernelor maghiare față de români (1900-1914), în AIIC, XXX/1990-1991, p. 123. '

Națiunea română deținea prin cele două biserici ale ei serioase atuuri și garanții solide împotriva unei reușite generale și totale a maghiarizării sistemelor naționale, la care se adaugă activitatea benefică a Astrei, a secțiunilor ei științifice, a secțiunilor comunale și orășenești, ca și a numeroase fonduri bănești acordate de Ramonțai, Mocionești, Gojdu și alții destinate susținerii învățământului și culturii naționale, creșterii unor cadre tinere și valoroase, sprijinite de activitate militantă a unei prese politice în plină afirmare. Succesele înregistrate de națiunea română în aceste domenii o făceau capabilă să reziste oricăror presiuni și persecuții, și de fapt gânditori lucizi din ambele tabere – maghiară și nemaghiară – au atras atenția guvernanților că stomacul unguresc era prea mic și neîncăpător pentru a putea mistui culturile și ființele naționale ale românilor și slavilor din Ungaria.

LA POLITIQUE SCOLAIRE DE LA COUR DE VIENNE ET DES GOUVERNEMENT HONGROISES DANS LA PERIODE 1848-1883

Résumé

La révolution des roumains de Transylvanie a créé des prémisses pour le développement de l'enseignement. Les chefs de la révolution roumaine de Transylvanie, voyaient la solution de la cause scolaire de leur nation par une massive subvention du côté de l'état. Ces desiderata ont été refusés plusieurs fois par la Cour de Vienne. Les gouverneurs de Vienne ont été obligés d'accepter quelques remises à neuf dans le domaine de l'éducation. À 19 Avril 1850, le gouverneur de la Transylvanie, le baron Wohlgemuth a publié une ordonnance „Relativement aux principes pour l'organisation de l'enseignement en Transylvanie" qui a traité l'enseignement comme une question commune de l'état et de l'église.

Conformément aux ces principes, des écoles de n'importe quel rang, peuvent être entretenir par l'état, par l'église, et aussi par les communautés, les associations et les personnes individuelles.

Sur la base de ces principes, la nation roumaine a organisé l'enseignement jusqu'à la loi scolaire de 1868. Pendant deux décennies (1848-1868), en dépassant des difficultés matérielles, le réseau des écoles roumaines a connu un développement continu, de 742 écoles en 1851 à 1483 en 1865.

Le début scolaire de l'état dualiste hongrois se fait par l'acceptation de la loi XXXVIII de Josif Ötvös, qui sous le masque des quelques droits et libertés, représente un grand danger pour les écoles élémentaires roumaines.

La politique de l'état hongrois vers les nationalités est devenue plus dure, après que le pouvoir est revenu à Coloman Tisza, qui a inauguré l'ère „de la destruction et du brisement des nationalités".

Les lois adoptées par l'état dualiste hongrois en 1875, 1876, 1879 et 1883 ont donné des grands coups à l'enseignement roumain et ont constitué des pas dans la voie d'assimilation de la nation roumaine.